

*Штеба Р. Ю., здобувач навчально-науково-виробничого центру
Національного університету цивільного захисту України, м. Харків.*

*Shteba Roman, a competitor of the Educational-scientific-production center of the
National University of Civil Protection of Ukraine, Kharkiv.*

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

THEORETICAL FUNDAMENTALS OF STATE POLICY IN THE SPHERE OF NATIONAL SECURITY

У статті досліджено питання, що стосуються визначення теоретичних засад державної політики у сфері забезпечення національної безпеки. Розглянуто різні наукові погляди та методичні підходи щодо визначення сутності та змісту державної політики у сфері забезпечення національної безпеки. Дістало подальший розвиток визначення сутності та змісту державної політики у сфері забезпечення національної безпеки. Виокремлено механізми формування та реалізації державної політики у сфері забезпечення національної безпеки. Розкрито суб'єктно-об'єктні відносини в контексті формування та реалізації державної політики у сфері забезпечення національної безпеки. Зроблено висновок, що тільки при забезпеченні на державному рівні запропонованих цілей, принципів, механізмів формування та реалізації державної політики, відкриються додаткові можливості щодо забезпечення необхідного рівня національної безпеки.

Ключові слова: державна політика, національна безпека, державна політика у сфері забезпечення національної безпеки.

The article examines the issues related to the definition of the theoretical foundations of state policy in the sphere of national security. Various scientific views and methodological approaches to determining the nature and content of state policy in the sphere of national security are considered. The definition of the essence and content of state policy in the sphere of national security was further developed. The mechanisms of formation and implementation of state policy in the sphere of national security are highlighted. Subject-object relations in the context of formation and implementation of state policy in the sphere of national security are revealed. It is concluded that only by ensuring the proposed goals, principles, mechanisms for the formation and implementation of public policy at the state level, additional opportunities will open up to ensure the required level of national security.

Keywords: state policy, national security, state policy in the sphere of national security.

Постановка проблеми. Забезпечення реалізації конституційних прав і свобод громадян, гідні якість і рівень їх життя, суверенітет, незалежність, державна і територіальна цілісність країни, сталий соціально-економічний розвиток держави тощо характеризують сутність такої наукової категорії, як «національна безпека», яка представляє собою своєрідну систему гарантій захисту життєво важливих інтересів держави, суспільства і особистості від внутрішніх і зовнішніх загроз. Тобто національна безпека розглядається, як стан захищеності суспільства від внутрішніх і зовнішніх загроз і виступає необхідною властивістю системи (політичної, економічної, енергетичної, продовольчої, інформаційної, соціальної, екологічної тощо).

Для належного розгляду сутності та змісту особливостей формування та реалізації державної політики у сфері забезпечення національної безпеки, необхідно визначитися з існуючими теоретичними та методичними підходами до визначення поняття «безпека», «національна безпека», «державна політика у сфері забезпечення національної безпеки».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням теоретико-методичних засад формування та реалізації державної політики у сфері забезпечення національної безпеки присвячено значну кількість наукових робіт таких вчених та практиків, як Абрамов В., Бельська Т., Ковбасюк Ю., Ващенко К., Ситник Г., Смолянчук В., Сурмін Ю. та інші [2; 5; 6; 9; 11].

Однак чимало питань стосовно визначення теоретико-методичних засад формування та реалізації державної політики у сфері забезпечення національної безпеки залишаються недостатньо дослідженими.

Метою дослідження є визначення теоретико-методичних засад формування та реалізації державної політики у сфері забезпечення національної безпеки.

Виклад основного матеріалу. Однією з найважливіших наукових категорій сучасної науки і практики є категорія «безпека» у всіх її проявах (державна, національна, економічна, екологічна, інформаційна, демографічна, продовольча тощо). Причому, як домінанта життєдіяльності суспільства, безпека не може залишатися незмінною в різних умовах його трансформації, тому її сутність і зміст потребує постійного вивчення.

Незалежно від того, що розуміється під безпекою – мета, наукова програма, наукова дисципліна тощо, питання особистої безпеки, національної безпеки, міжнародної безпеки та глобальної безпеки в значній мірі роз'єднані, тому що пов'язані з абсолютно різними сферами. Зауважимо, що, оскільки поняття «безпека» є первісним по відношенню до національної безпеки, доцільно розглянути його більш детально.

Аналіз наукової літератури з питань безпеки дозволяє виділити два основні методологічні підходи до визначення поняття «безпека».

Відповідно до першого підходу, безпека визначається, як відсутність різного виду загроз. Згідно з іншим методологічним підходом, безпека характеризується не ступенем захищеності від зовнішніх і внутрішніх загроз, а діяльністю зі створення умов для функціонування та розвитку суспільства і держави. Цей варіант видається більш логічним, оскільки, з огляду на

сутнісні та змістовні характеристики безпеки, він заснований на функціональному підході до розгляду об'єкта дослідження, що дозволяє розглядати будь-яку категорію в динаміці [9].

Перші намагання сформулювати повноцінне розуміння категорії «безпека» робилися ще в давні часи, коли були актуалізовані ідеї різних мислителів про взаємозв'язок безпеки суспільства і особистості, про роль держави в їх забезпеченні та про межі його компетенції, про взаємовідносини держави і суспільства в даній сфері.

Так, в стародавньому світі розуміння безпеки людини не виходило за межі буденного уявлення і трактувалося, як відсутність для нього небезпеки або зла; в такому значенні термін «безпека» вживався, наприклад, давньогрецькими філософами: Платоном в його філософсько-правових міркуваннях про структуру і цілі ідеальної держави (діалог «Держава») [12] та Аристотелем, який головну загрозу соціальної стабільності бачив в неправильному державному устрої [1].

Широкого розповсюдження поняття «безпека» набуває завдяки філософським концепціям Т. Гоббса, Д. Локка, І. Канта та інших мислителів XVII – XVIII ст., в працях яких безпека розглядається, як стан спокою, що з'являється в результаті відсутності реальної небезпеки (як фізичної, так і моральної).

Так, згідно з висловом Т. Гоббса, «могутність є благо, бо це засіб забезпечення безпечного життя, а на безпеці покоїться наш душевний світ» [3].

Локк, навпаки, допускає протиставлення «безпеки народу і безпеки держави» [10].

У політико-правових розробках І.Канта чітко проглядається необхідність виділення внутрішньої і зовнішньої безпеки держави і громадянського суспільства, взаємозалежність національної безпеки кожної держави з безпекою міжнародної спільноти, вчення про загальний світ, як єдино надійну основу безпеки [8].

Слід зазначити, що особливості забезпечення національної безпеки визначаються особливостями становлення і розвитку тієї чи іншої держави в конкретних історичних умовах. У будь-якій державі є своя специфіка і досвід в цьому плані, що важливо і для даного дослідження, оскільки в ньому розглядаються концептуальні засади національної безпеки та охорони громадського порядку.

Вважається, що перша згадка терміну «національна безпека» відноситься до 1904 р., коли в своєму посланні Конгресу президент США Т. Рузвельт обґрунтував встановлення повного контролю над зоною Панамського каналу інтересами національної безпеки США. Через 30 років, в 1934 р., в посланні Конгресу американського президента Ф. Рузвельта про проблеми забезпечення безпеки в політичній, військовій та економічній сферах даний термін був офіційно введений в суспільно-політичний лексикон і, починаючи з 1947 р., коли в США було прийнято закон «Про національну безпеку», дана категорія є основною при визначенні пріоритетів

внутрішньої, зовнішньої і військової політики країни [13].

У сучасній науковій думці сформувалися такі парадигми національної безпеки: ліберальна в рамках якої національна безпека розглядається, як стан захищеності інтересів окремого індивіда; неоліберальна, яка інтерпретує безпеку, як ступінь захищеності інтересів окремого індивіда, «держави загального добробуту» і громадянського суспільства; консервативна – як безпека окремого індивіда, законодавча гарантія «права власності», дотримання прав і свобод; неоконсервативна – як безпека окремого індивіда, підвищення рівня безпеки найменш захищених верств населення; марксистська – як стан соціальної рівності і єдності людини, суспільства, держави; комуністична – як певна ступінь захищеності особистості, суспільства, держави від внутрішніх і зовнішніх загроз, яка дозволяє їм існувати і постійно розвиватися; націонал-фашистська – як ступінь захищеності інтересів націй (держави) [5].

Національна безпека, є інтегральним поняттям та включає в себе різні напрями реалізації політики забезпечення захищеності. Виокремлення громадської безпеки для предметного і всебічного дослідження обумовлюється різними деструктивними проявами в суспільно-політичних відносинах останніх років. Трактуювання, що сформувалося в тісному взаємозв'язку внутрішніх і зовнішніх аспектів національної безпеки, знайшло досить широке застосування в багатьох країнах, а саме практика визначення національної безпеки через поєднання безпеки особистості, суспільства і держави.

Окрім того, національна безпека характеризується певною ієрархією об'єктів: загальним (родовим) об'єктом національної безпеки виступають національні інтереси, як сукупність гармонійно поєднаних інтересів особистості, суспільства і держави; безпосереднім (видовим) об'єктом виступають конкретні інтереси особистості, суспільства, держави в економічній, соціальній, політичній, екологічній та в інших сферах життєдіяльності соціуму.

Розглянемо сутність та зміст наукових дефініцій «державна політика» та «державна політика у сфері забезпечення національної безпеки».

Загалом поняття «державна політика» є неоднозначним і теоретично дискусійним, як в зарубіжній, так і в українській науці.

Зокрема, канадський політолог Л. Пал визначає її, як «напрям дії або утримання від неї, обрані державними органами для розв'язання певної чи сукупності взаємно пов'язаних проблем» [11].

Англійські науковці Б. Гогвуд та Л. Ган стверджують, що державну політику необхідно відрізнити від щоденних рішень, які приймають державні органи [4].

Колектив авторів НАДУ в публікації «Державна політика» визначає це поняття, як «сукупність ціннісних цілей, державно-управлінських заходів, рішень і дій, порядок реалізації державно-політичних рішень (поставлених державною владою цілей) і системи державного управління розвитком країни» [6].

А Бельська Т.В. вважає, що державна політика – це сукупність намірів, державно-управлінських рішень, інструментів їх впровадження та моніторингу виконання, що реалізуються за участі основних суб'єктів (органів влади, представників бізнесу, інститутів громадянського суспільства) [2].

Що ж стосується визначення поняття «державна політика у сфері забезпечення національної безпеки, то в загальному вигляді – це політика держави щодо забезпечення національної безпеки відповідно до прийнятих в установленому порядку доктрин, концепцій, стратегій і програм у політичній, економічній, соціальній, військовій, екологічній, науково-технологічній, інформаційній та інших сферах, яка передбачає затвердження принципів національної єдності задля розбудови демократичної, правової, конкурентоспроможної держави, формування соціально орієнтованої ринкової економіки, зміцнення науково-технологічного потенціалу, забезпечення інноваційного розвитку, зростання рівня життя і добробуту населення, забезпечення інформаційної безпеки, екологічно і техногенно безпечних умов життєдіяльності суспільства [5].

На наш погляд, державна політика у сфері забезпечення національної безпеки – це цілеспрямована, передбачувана, в рамках діючого законодавства діяльність органів державної влади та органів місцевого самоврядування через сукупність механізмів її реалізації щодо створення належних умов для забезпечення необхідного рівня національної безпеки країни за відповідними напрямками: військовим, економічним, енергетичним, інформаційним, екологічним, продовольчим тощо.

В основі державної політики у сфері забезпечення національної безпеки повинен лежати відповідний механізм державного управління, що включає певні цілі, завдання, принципи, об'єкти, суб'єкти, сфери, форми, засоби та способи даного процесу.

Вважаємо, що механізм формування та реалізації державної політики у сфері забезпечення національної безпеки – це сукупність принципів, форм, методів, інструментів, засобів, важелів і стимулів та способів (правила) їх застосування суб'єктом по відношенню до об'єкта зазначеної державної політики шляхом створення належних умов забезпечення національної безпеки за відповідними напрямками: військовим, економічним, енергетичним, інформаційним, екологічним, продовольчим тощо.

Механізму формування та реалізації державної політики у сфері забезпечення національної безпеки є об'єднаною організованою системою публічно-владних та інших інститутів і правових інструментів (засобів, методів, способів, прийомів), ефективного функціонування якої гарантує в повному обсязі реалізацію конституційних прав і свобод громадян, гідні якість і рівень їх життя, суверенітет, незалежність, державну і територіальну цілісність, а також сталий соціально-економічний розвиток суспільства і держави в довгостроковій перспективі.

Для більш глибокого розуміння сутності та змісту державної політики у сфері забезпечення національної безпеки, необхідно розкрити суб'єктно-

об'єктні відносини в контексті особливостей її формування та реалізації.

В даному контексті потрібно звернути увагу на положення Закону України «Про основи національної безпеки України», де визначаються суб'єкти забезпечення національної безпеки.

Так, суб'єктами державного управління національної безпеки є посадові особи, органи державного управління, інші державні інститути, діяльність яких прямо або побічно пов'язана з забезпеченням національної безпеки. До них віднесені: Президент України; Верховна Рада України; Кабінет Міністрів України; Рада національної безпеки і оборони України; міністерства та інші центральні органи виконавчої влади; Національний банк України; суди загальної юрисдикції; прокуратура України; місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування; Збройні Сили України, Служба безпеки України, Служба зовнішньої розвідки України, Державна прикордонна служба України та інші військові формування, утворені відповідно до законів України; громадяни України, об'єднання громадян.

Значну роль в реалізації політики національної безпеки та охорони громадського порядку мають відігравати інститути громадянського суспільства, в тому числі, шляхом здійснення суспільного контролю за діяльністю органів державної влади в цій сфері. Активна діяльність інститутів громадянського суспільства буде сприяти укріпленню гарантій дотримання законності, прав і свобод людини та громадянина, забезпеченню адекватності системи національної безпеки загрозам національних інтересів та економічним можливостям держави [7].

Згідно чинного законодавства України об'єктами, на яких зосереджуються державно-управлінські впливи суб'єктів державного управління у сфері забезпечення національної безпеки є: конституційні права і свободи людини і громадянина; духовні, морально-етичні, культурні, історичні, інтелектуальні та матеріальні цінності суспільства; конституційний порядок, суверенітет, територіальна цілісність і недоторканність; інформаційне і навколишнє природне середовище; природні ресурси; інтереси особистості, суспільства, держави. З огляду на це, до опосередкованих об'єктів національної безпеки можна також віднести життя і власність громадян, соціальні, територіальні, етнічні мови, релігійні та інші групи, включаючи сім'ю, національні та інші меншини, і саме їх право на організацію, можливість самостійно вирішувати питання групової ідентичності, що для України має величезне значення [5].

Важливою складовою визначення сутності та змісту державної політики у сфері забезпечення національної безпеки є визначення відповідних функцій і завдань.

Так, згідно із законодавством України, основними функціями і завданнями державної політики у сфері забезпечення національної безпеки є:

- створення нормативно-правової бази, в тому числі, розробка (уточнення) концепцій, стратегій, доктрин, програм, необхідних для формування ефективного функціонування системи забезпечення національної безпеки, удосконалення її організаційної структури,

комплексного кадрового, фінансового, матеріального, технічного, інформаційного та іншого забезпечення;

- стратегічне планування і здійснення заходів щодо запобігання, протидії та нейтралізації загроз національним інтересам, в тому числі підготовка сил і засобів системи забезпечення національної безпеки до застосування згідно їх призначення;

- моніторинг впливу на національну безпеку процесів, які відбуваються в політичній, соціальній, економічній, військовій та інших сферах, релігійному середовищі, в міжетнічних відносинах; прогнозування змін, які відбуваються в них, виявлення і оцінка можливих загроз, дестабілізуючих чинників конфліктів, причин їх виникнення та їх наслідків;

- локалізація, деескалація і врегулювання конфліктів і ліквідація їх наслідків, а також оцінка результативності (контроль) дій щодо забезпечення національної безпеки та визначення витрат на ці цілі. Вибір конкретних методів державного управління національною безпекою, тобто сукупності засобів і способів впливу на об'єкти управління (організаційних, економічних, адміністративно-політичних, соціально-психологічних тощо) обумовлюється необхідністю своєчасного та адекватного реагування на характер і масштаби загроз національним інтересам [7].

Отже, на основі проведених досліджень, зазначаємо, що державна політика у сфері національної безпеки визначається, як діяльність, спрямована на створення сприятливих умов для розвитку суспільства і держави, представляє собою стан захищеності особистості, суспільства і держави від можливих внутрішніх і зовнішніх загроз, який досягається сукупністю дій органів державної влади, місцевого самоврядування, громадських організацій та людини на основі законів та інших правових актів щодо забезпечення суверенітету, єдності і територіальної цілісності країни, стабілізації та подальшого соціально-економічного її розвитку.

Висновки. Таким чином, на підставі проведених досліджень можна стверджувати, що тільки при забезпеченні досягнення на державному рівні вищевказаних цілей, функцій, завдань, механізму формування та реалізації державної політики у сфері національної безпеки відкриваються нові можливості для забезпечення необхідного рівня національної безпеки України, в тому числі в умовах європейської та євроатлантичної інтеграції, що й буде предметом подальших наукових досліджень.

Список використаних джерел:

1. Аристотель. Политика. Сочинения: в 4-х т. Т. 4. М., 1984. С. 108.
2. Бельська Т.В. Співвідношення понять «державна політика» та «державне управління». URL. : <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/db/2016-2/doc/1/03.pdf>.
3. Гоббс Т. Основы философии. Часть вторая. О человеке. Сочинения в 2 т. Т. 1. М., 1990. С. 158.
4. Гогвуд Б. Аналіз політики для реального світу / Б. Гогвуд, Л. Ган; пер. А. Олійник. К. : Основи, 2004. – 396 с.

5. Государственное управление в сфере национальной безопасности: словарь-справочник / состав.: Г.П. Сытник, В.И. Абрамов, В.Ф.Смолянчук и др.; под общ. редакцией Г.П.Сытника. К.: НАДУ, 2012. 496 с.
6. Державна політика / ред. кол.: Ю. В. Ковбасюк, К. О. Ващенко, Ю. П. Сурмін [та ін.]. К. : НАДУ, 2014. 448 с.
7. Закон України «Про національну безпеку України». Відомості Верховної Ради (ВВР), 2018, № 31, ст. 241. URL.: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19>.
8. Кант И. К вечному миру. Соч. в 6-ти томах. Т. 6. М.,1966. С. 257 – 311.
9. Косолапов Н.А. Сила, насилие, безопасность: современная диалектика взаимосвязей. Очерки теории и политического анализа международных отношений. М., 2002. С. 201.
10. Локк Д. Два трактата о правлении [Текст] // Локк Д. Сочинения в 3-х т. Т. 3. / Пер. М.: Мысль, 1988. 235 с.
11. Пал Л.А. Аналіз державної політики (пер. з англ. І. Дзюби) /Л. А. Пал. К. : Основи, 1999. – 422 с.
12. Платон. Государство // Собр. соч. Т. 3. М., 1994. 311 с.
13. National Security Strategy, The White House, 2015, p. 7-14.

References

1. Aristotel'. Politika. Sochineniya: v 4-kh t. Т. 4. М., 1984. S. 108.
2. Bielska T.V. Spivvidnoshennia poniat «derzhavna polityka» ta «derzhavne upravlinnia». URL. : <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/db/2016-2/doc/1/03.pdf>.
3. Gobbs T. Osnovy filosofii. Chast' vtoraya. O cheloveke. Sochineniya v 2 t. Т. 1. М., 1990.
4. Hohvud B. Analiz polityky dlia realnogo svitu / B. Hohvud, L. Han; per. A. Oliinyk. К. : Osnovy, 2004, pp. 396.
5. Gosudarstvennoye upravleniye v sfere natsional'noy bezopasnos-ti: slovar'-spravochnik / sostav.: G.P. Sytnik, V.I. Abramov, V.F.Smolyanyuk i dr.; pod obshch. redaktsiyey G.P.Sytника. К.: NADU, 2012. 496 s.
6. Derzhavna polityka / red. kol.: Yu. V. Kovbasiuk, К. О. Vashchenko, Yu. P. Surmin [tain.]. К. : NADU, 2014, pp. 448.
7. Zakon Ukraїni «Pro natsional'nu bezpeku Ukraїni». Vndomosti Verkhovnoї Radi (VVR), 2018, № 31, st. 241. : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19>.
8. Kant I. K vechnomu miru. Soch. v 6-ti tomakh. Т. 6. М.,1966. S. 257 – 311.
9. Kosolapov N.A. Sila, nasiliye, bezopasnost': sovremennaya dialek-tika vzaimosvyazey. Ocherki teorii i politicheskogo analiza mezhdunarodnykh otnosheniy. М., 2002. S. 201.
13. Lokk D. Dva traktata o pravlenii [Tekst] // Lokk D. Sochineniya v 3-kh t. Т. 3. / Per. М.: Mysl', 1988.
10. Lokk D. Dva traktata o pravlenii [Tekst] // Lokk D. Sochineniya v 3-kh t. Т. 3. / Per. М.: Mysl', 1988. 235 с.
11. Pal L.A. Analiz derzhavnoi polityky (per. z anhl. I. Dziuby) / L. A. Pal. К. : Osnovy, 1999,pp. 422.
12. Platon. Gosudarstvo // Sobr. soch. Т. 3. М., 1994.
13. National Security Strategy, The White House, 2015, p. 7-14.